

Lapsi ja pakolaisuus:

Miten lapsi kokee ja hallitsee kriisin?

Päivi Sharifan Holma

Maarit Silvén

Forsgrenin (1994) mukaan 20 miljoonaa ihmistä on nykyisin pakolaisena kotimaansa ulkopuolella ja 20 miljoonaa on paossa kotimaassaan. Suomeen on tullut vain pieni osa maailman pakolaisvirrasta. Korkiasaaren (1993) kokoamasta tilastosta käy ilmi, että Suomi vastaanotti yhteensä 6 361 pakolaista vuosina 1972–1992.

Suomessa voi sosiaalhallituksen raportti-sarjan (14/1990) mukaan saada pakolaisen aseman kolmella eri tavalla. Kiintiöpakolaiset tulevat maahan virallisten sopimusten puitteissa. Useimmiten he tulevat Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisasioiden päävaltuutetun viraston UNHCR:n pakolaisleireiltä. Heille on jo maahan tullessa myönnetty oleskelupa. Turvapaikanhakijat tulevat itse maahan, jossa he hakevat itselleen pakolaisen asemaa. Perheiden yhdistämisessä Suomi noudattaa UNHCR:n suosittamaa periaatetta, jonka mukaan pakolainen voi saada muuttoluvan aviopuolisolleen ja alaikäisille lapsilleen sekä alaikäisenä Suomeen saapunut pakolainen vanhemmilleen ja alaikäisille naimattomille sisaruksilleen.

Hakovirta (1989) määrittelee pakolaisen henkilöksi, joka on jättänyt kotimaansa suojautukseen vainolta, väkivallalta tai sekasorrolta eikä tule vielä toimeen omin avuin uudessa maassaan. Hakovirta jatkaa, että tiettyä henkilöä pidetään pakolaisena, jos hän on kotimaansa ulkopuolella poliittisen, uskonnolli-

sen, etnisen tai muun vainon takia tai välttääkseen sodankäynnin tai muun väkivallan vaaroja, ja jos hän selvittääkseen tarvitsee ulkopuolista apua. Elintason takia muuttaneita ei pidetä pakolaisina, vaan he kuuluvat siirtolaisten tai siirtotyöläisten ryhmään.

Pakolaisuus on aina kriisi sekä yksilölle että yhteiskunnalle. Yhteiskunnan näkökulmasta pakolaisuus huonontaa kotimaan kansainvälistä mainetta ja kiinnittää kansainvälistä huomiota maan sisäisiin ongelmiin. Pakolaisuuden vuoksi maa menettää yleensä myös suuren osan koulutettua väestöään ja tarpeellista työvoimaansa. Yksilölle ja perheelle pakolaisuus merkitsee suuria sosiaalisia, kulttuurisia, taloudellisia ja psykologisia muutoksia.

Pakolaislapsen tausta

Brandell-Forsberg (1994) sanoo surun ja menetyksen kokemusten olevan yhteisiä kaikille pakolaislapsille. Usein pakolaislapsi on lisäksi väkivallan uhri tai väkivallanteon silminnäkijä (tai molempia). Moni lapsi joutuu pahoinpitelyn uhriksi sen takia, että häneltä yritetään saada tietoja vanhemmista, tai koko perhe joutuu järjestelmällisen väkivallan kohteeksi.

Joitakin lapsia käytetään seksuaalisesti hyväksi tai heidän omaisiaan raiskataan. Mack-soud (1992) tutki 2 220 beirutilaisen 3-16-vuotiaan lapsen kokemia sotatraumoja. Tulos osoitti, että libanonilainen lapsi on kokenut elämänsä aikana viidestä kuuteen so-taan liittyvää traumaa. Yleisimmät traumat aiheutuivat pommituksista, pommisuojoissa koe-tuista peloista, kodin jättämisestä ja

Maarit Silvén, PsL, Turun yliopisto, psykologian laitos, ja Päivi Sharifan Holma, psyk.maist, Rädda Barnen, Tukholma.

pakenemisesta muualle, äärimmäisestä köyhyydestä ja väkivaltaisten tekojen näkemisestä.

Unicefin Bosniassa 1993 (sit. Brandell-Forsberg 1994) tekemä tutkimus viittaa samankaltaisiin traumaattisiin kokemuksiin. Tutkituista 1 505 sarajevolaislapsesta 70 % oli ollut tilanteessa, jossa he olivat pelänneet tulewansa surmatuksi. Melkein puolet (46 %) oli ollut tapon silminnäkijänä, yli kolmasosan (37 %) perheenjäsenistä joku oli haavoittunut tai surmattu, ja joka toisen lapsen (58 %) kotia oli ammuttu kranaatilla tai asuntoon oli hyökätty jollain muulla tavalla.

Separatiokokemukset

Vanhemmista eroon joutuminen on yleistä pakolaislapsille, koska toinen tai molemmat vanhemmista ovat usein joutuneet jättämään perheensä sodan ja vainon takia. Lapsista huolehtiminen on jäänyt silloin muiden sukulaisten tai ystävien tehtäväksi. Pakolaiset tulevat tosin usein maista, joissa perhekäsitys on laajempi kuin meillä, jolloin esimerkiksi isoäiti saattaa olla lapselle läheisin henkilö. Kun perhe pakenee kotimaasta, lapsella on pahimassa tapauksessa jo useita separatiokokemuksia: ero äidistä, isästä tai muista turvaa tarjonneista henkilöistä. Ikä, jolloin lapsi kokee separaation, vaikuttaa tutkimusten mukaan merkittävästi psykologiseen kehitykseen.

Ressler, Boothby ja Steinbock (1988) raportoivat Thaimaassa tehdystä tutkimuksesta, johon osallistui orpoja kamputsealaisia pakolaislapsia. Tutkimuksen mukaan lapset, jotka olivat menettäneet vanhempansa eivätkä olleet kyenneet solmimaan läheistä suhdetta johonkin toiseen aikuiseen ennen viittä ikävuotta, kärsivät psykologisista häiriöistä enemmän kuin muut orpolapset. Heille olivat tyypillisiä vaikeudet läheisten ihmissuhteiden solmimisessa ja niiden ylläpitämisessä, aggressiivinen ja vastarintainen käyttäytyminen sekä huono koulumenestys.

Vanhemmat lapset kestivät erossaolon paremmin kuin nuoremmat, koska he pystyivät muistamaan vanhempiinsa liittyviä myönteisiä tapahtumia. Separatio on traumaattista kuitenkin vielä teini-ikäisellekin lapselle, etenkin tilanteessa, jossa lapsi on paennut kotimaastaan yksin ja vanhemmat ovat kuolleet tai kadonneet.

Menetysten aiheuttamat traumat

Gustafsson, Lindqvist, Nordenstam ja Nordstöm (1987) jakavat menetykset konkreettisiin ja abstrakteihin. Konkreettisiin menetyksiin kuuluvat tapahtumat, joita lapsi voi surra tavalliseen tapaan. Tällainen on esimerkiksi omaisen kuolema ja kodin menettäminen.

Lapsuuden menetys on sen sijaan abstrakti asia. Lapsi voi menettää mahdollisuuden esimerkiksi leikkiä ulkona, koska ulos meneminen on liian vaarallista. Lapsi voi myös menettää lapsuutensa joutuessaan ottamaan liian nuorena vanhemman roolin ja kantamaan suuren vastuun nuorempien sisarusten huolehtimisesta. Barudy (1988) kertoo erään chiläläisen perheen vanhimmasta pojasta, 10-vuotiaasta, jonka isä oli vangittu. Poika omaksui isän poissa ollessa tälle kuuluvia tehtäviä toimien äitinsä tukijana. Hän joutui ottamaan aikuisen roolin olosuhteiden pakosta liian varhain.

Gustafsson ym. (1987) kertovat, että menetykset voivat olla sekä konkreettisia että abstrakteja samanaikaisesti. Jos esimerkiksi vanhempi on kadonnut eikä tiedetä, onko tämä elossa, lapsi on menettänyt vanhempansa konkreettisesti. Lapsi ei kuitenkaan voi surra menetystään, koska on mahdollista, että vanhempi elää vielä ja tulee takaisin.

Surutyö

Tällä on suuri merkitys lapsen tavalle ymmärtää menetyksiä ja surra niitä. Dyregrovin (1990) havaintojen mukaan alle viisivuotiaat

eivät ymmärrä kuoleman lopullisuutta. He voivat esimerkiksi kysyä, milloin (kuollut) isä tulee takaisin, voiko isälle viedä ruokaa haudalle ja eikö isää voi auttaa tulemaan pois haudasta.

Sen sijaan 5-10-vuotiaat ymmärtävät jo, ettei kuollut palaa enää takaisin. Lisäksi he selviytyvät surustaan paremmin hankkimalla mahdollisimman paljon tietoa ja yksityiskohtia kuolleesta henkilöstä ja kuolemaan liittyneistä tapahtumista. Myös konkreettiset kohteet, esimerkiksi valokuvat ja hautakivi, helpottavat surutyötä. Noin 12 vuoden iästä eteenpäin lapsi ymmärtää myös kuolemantapausten seuraukset.

Dyregrov (1990) toteaa vielä, että on tärkeää erottaa traumaattisen kuolemantapausten ja odotettavissa olleen kuoleman sureminen. Traumaattinen kuolemantapaus on aikuisillekin shokki, jolloin lapsi saa näiltä vähemmän tukea ja apua suruunsa kuin siinä tapauksessa, että kuolemaan olisi ollut aikaa valmistautua.

Ongelmista aiheutuvat oireet

Sekä lapsen että aikuisen trauman jälkeiset oireet tulevat esiin erilaisina psykosomaattisina ja psykososiaalisina vaivoina tai häiriöinä, ja ne ovat Angelin ja Hjernin (1992) mukaan yllättävän samanlaisia riippumatta lapsen aikaisemmasta kulttuuritaustasta. McCallin (1988) ja Ljungbern-Miklos ja Cederblad (1989) mainitsevat lasten trauman jälkeisiksi oireiksi muun muassa unihäiriöt, keskittymis- ja oppimisvaikeudet, päänsärky, mahakivut, jatkuvan levottomuuden, erilaiset fobiat, ystävyysongelmat ja apatian.

Siihen, miten lapsi kokee ja sisäistää traumaattisen tapahtuman, vaikuttaa myös lapsen kehitystaso. Athey ja Ahearn (1991) soveltavat Bowlbyn (1980) kiintymysteoreettista näkemystä, kun he toteavat esikouluikäisten kiintymyksen vanhempiinsa saattavan muuttua trauman jälkeen korostuneen ahdistuneeksi.

Kouluikäisten käyttäytyminen muuttuu usein radikaalisti trauman jälkeen. Athey ja Ahearn (1991) lainaavat Pynoosia ja Ethia (1985), joiden mukaan kouluikäisille on tyyppistä, että heistä tulee kärsimättömiä, hävyttömiä ja kiistanhaluisia. Angelin ja Hjernin (1992) mielestä tämä osoittaa lapsen menettäneen itseluottamuksensa sekä minätunteensa. Kouluikäiset valittavat lisäksi usein somaattisia oireita, ja heidän koulumenestyksensä heikkenee huomattavasti. Athey ja Ahearn (1991) jatkavat Pynoosia ja Ethia (1985) lainaten, että teini-ikäisten reaktiot muistuttavat aikuisten reaktioita. He käyttäytyvät usein epäsosiaalisesti tai menettävät impulssikontrollinsa sekä suhtautuvat pessimistisesti tulevaisuuteen.

Vanhempien pelot vaikuttavat

Pakolaislapsen kuten myös muiden lasten psykologiseen hyvinvointiin vaikuttaa vanhempien hyvinvointi. Freudin ja Burlinghamin (1942) mukaan II maailmansodan Lontoon ilmaiskujen jälkeinen lasten hermostuneisuus, sänkykastelu ja erilaiset ahdistusreaktiot liittyivät kiinteästi äidin ahdistuneisuuteen ja pelkoon. Armyr (1989) toteaa, että vanhemmat voivat välittämällä läheisyyden ja turvallisuuden tunnetta suojata lasta monilta tapahtumilta, jotka muuten olisivat erityisen traumaattisia.

Vanhempien tehtävä ei kuitenkaan ole helppo, sillä sota, vaino ja väkivalta rikkovat myös aikuisen elämän. Toinen vanhemmista saattaa olla kadoksissa, kuollut tai paennut toisaalle, jolloin jäljelle jääneen vanhemman psyykinen kestävyys ei ehkä riitä vastaamaan lapsen tarpeisiin. Athey ja Ahearn (1991) huomauttavat kuitenkin, että vanhempien kykyyn vastata lapsen tarpeisiin vaikuttavat myös muut tekijät. Tällaisia ovat mm. perheenjäsenten väliset suhteet ennen pakolaisaika, pakenemisen kokemukset sekä perheen sosiaalinen ja taloudellinen asema ennen pakolaiseksi tuloa ja sen jälkeen.

Sopeutuminen voi olla näennäistä

Lasten ja vanhempien sopeutuminen uuteen maahan tapahtuu osittain eriaikaisesti. Angelin ja Hjernin (1992) mukaan lapsi alkaa surra menetystään nopeammin kuin aikuinen. Kun aikuinen vielä vakuuttelee itselleen, kuinka tärkeää on unohtaa vanhat kokemukset ja suuntautua tulevaisuuteen, lapsi tuntee surua ja suuttumusta. Hän saattaa esimerkiksi kesken leikin alkaa itkeä ja vetäytyä muiden seurasta tai kiukutella koko ajan. Hän suree koti-maahan jääneitä sukulaisia, ystäviä ja kotieläimiä. Usein kuitenkin lapsen kyky nauraa, tanssia ja syventyä leikkeihin nopeasti saa aikuiset helposti uskomaan, että lapsella on kaikki hyvin.

Angel ja Hjern (1992) jatkavat, että lapsi alkaa kuitenkin heti omaksua uuden ympäristön tapoja koulussa tai päiväkodissa. Jotta muut lapset hyväksyisivät pakolaislapsen, hänen pitää yleensä sopeutua nopeasti. Vanhemmat kokevat tässä vaiheessa vielä oudon kulttuurin ja ympäristön vaikutteet uhkaavina, jolloin lapsi joutuu lojaliteettiristiriitaan. Ristiriidasta selviytyminen vaatii lasta suvaitsemaan sekä vanhempien että koulun tai päiväkodin asenteet.

Tässä vaiheessa vanhemmat saattavat kokea, että lasten sopeutuessa enenevässä määrin uusiin tapoihin heillä ei ole enää vaikutusvaltaa omiin lapsiinsa. Uusi yhteiskunta on ottanut heiltä kasvattajan roolin ja hallitsee lapsia, kuten se myös hallitsee aikuista pakolaista.

Saapuessaan uuteen maahan pakolainen joutuu käymään useita byrokraattisia vaiheita läpi. Virallisten asioiden hoito uudessa maassa on luultavasti hyvin erilaista kuin se oli kotimaassa. Pakolaislapsi oppii useimmiten uuden maan kielen nopeammin kuin hänen vanhempansa, jolloin hän joutuu toimimaan vanhempiensa tulkkina. Tämä johtaa Atheyn ja Ahearnin (1991) mukaan rooliristiriitaan eli vanhempi ei selviydy virallisten ja muiden kieltä vaativien asioiden hoidosta ilman

lapsensa apua. Mutta tilanne ei ole helppo lapsellekaan, koska hän joutuu ottamaan vastuuta tehtävistä, joista hänen ei tarvitsisi normaaliolosuhteissa tietää mitään.

Uuden ympäristön suhtautuminen

Ympäristön asenteilla on erittäin suuri merkitys pakolaisten sopeutumiselle. Jos ympäristö kohtelee pakolaisia vihamielisesti, pakolaisen psyykinen kestävyys joutuu entistä suuremmalle koetukselle. Vaikka hän on selvinnyt hengissä vainosta, kidutuksesta ja psyykkisestä stressistä, hänen on vielä lunastettava oikeutensa olemassaoloon ja elämään uudessa ympäristössä.

Pakolaisuuden kriisistä selviytyminen on elinikäinen prosessi. Selviytyminen riippuu sekä yksilön omista valmiuksista ja voimavaroista että sosiaalisen verkoston ja ympäristön tuesta. Pakolaisten psyykinen hyvinvointi joutuu äärimmäiselle koetukselle, koska monet minuutta kuormittavat stressitekijät vaikuttavat samanaikaisesti. Pakolaisilla on hyvin usein takanaan traumaattisia kokemuksia, joiden läpikäyminen vaatii paljon työtä. Pakolaisen on lisäksi työstettävä kokemuksensa uudessa ympäristössä, jonka kielen ja kulttuurin merkitysten oppiminen on vaikeaa ilman traumaattisia kokemuksiakin.

Pakolaisuuden vuoksi yksilöt ja perheet menettävät sosiaalisen verkostonsa ja sen antaman tuen. Heidän on luotava uusi verkosto uudessa kulttuurissa. Verkoston luominen onnistuu toisilta, mutta toisia uhkaa eristäytyminen ja yksinäisyys.

Vastaanottava yhteiskunta voi auttaa pakolaista tarjoamalla tälle mahdollisuuden auttaa itseään. Pakolaisen tilannetta ei pitkällä aikavälillä helpota se, että uusi maa antaa vain rahallista avustusta. Tärkeää on, että pakolaiselle tarjoutuu mahdollisuus ansaita itse elantonsa ja toteuttaa toiveensa samalla tavalla kuin maan alkuperäisväestökin. Niin ikään on tärkeää, että pakolaislapsen kehitystä tuetaan monipuolisesti. Lasten vanhempien

hyvinvointi edistää lapsen hyvinvointia ja päinvastoin. Lisäksi on olennaista, että pakolainen saa säilyttää identiteettinsä ja hänen taustansa kunnioitetaan, ja ettei häntä yritetä sopeuttaa pakolla uuteen yhteiskuntaan.

Abstract: A refugee child:

Learning to cope with crisis

This article deals with the psychological development of refugee children. Typical to all refugee children is an experience of loss and grief, and many of these children are victims or witnesses of violence. Refugees often come from countries where the extended family is included in the immediate family picture of Western cultural norms. The grandmother, for example, may have been the closest person to a refugee child, but has remained in the country of origin after the child has fled. Upon arrival to the country of asylum, a refugee child has, at worst, already been through several separations from family members due to war or persecution.

The age of a refugee child has a great impact on how he/she understands and copes with loss. Events which can be grieved such as the death of a relative are concrete losses; whereas losing one's own childhood, on the other hand, is an abstract loss. Young children do not understand that a person who dies will never return. The

understanding of the finality of death only gradually becomes established as a child grows older. By the age of twelve a child has an adult comprehension of the meaning of death.

Both the physical and psychological wellbeing of an adult impacts their child's ability to cope with stress and loss. Parents can in effect protect their children in traumatic situations by giving them a sense of closeness and security.

The roles of refugee parents and children are easily changed when living in a new country. A schoolage child usually learns the language and the culture faster than an adult. This often means that the child becomes an interpreter of the new culture and a guide for his parents. At the same time, the parents lose their adult authority and become dependent on their child. The child may be given responsibilities not typically placed on children under normal circumstances.

A refugee situation is a crisis resulting in a lifelong process of working through it. The psychological well-being of a refugee is tested under the many simultaneously occurring stress factors. The new host country can facilitate in the life of the refugee by allowing him to keep his identity, respecting his history and giving him a chance to help himself. The well-being of an adult refugee and a child refugee compliment each other.

Lähteet

- Angel, B., & Hjern, A. (1992). Att möta flyktingbarn och deras familjer. Lund: Studentlitteratur.
- Armyr, U. (1989). Flyktingbarn. Naturliga reaktioner på något onaturligt. Älvsjö: Ljungbergs Tryckeri Klippan.
- Athey, J. L., & Ahearn, F. L. (1991). Mental Health of Refugee Children: An Overview. Teoksessa Ahearn, F.L., & Athey, J.L. (toim.), Refugee Children. Theory, Research and Services. Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press.
- Barudy, J. (1988). The Therapeutic Value of Solidarity and Hope. Teoksessa Miserez, D. (toim.), Refugees – The Trauma of Exile. The Humanitarian Role of Red Cross and Red Crescent. Based on a Red Cross Workshop at Vitznam, Switzerland, October 1987. London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Bowlby, R. (1980). Disaster characteristics and psychosocial impact. Teoksessa Sowder, B.J. (toim.), Disasters and Mental Health: Selected contemporary perspectives. Washington D.C., WA: U.S.

- Brandell-Forsberg, M. (1994). Det är bråttom. Om flyktingbarns behov av stöd. Svenska UNICEF-kommittén & Rädda Barnen. Stockholm: Tryckeri Ab Federativ.
- Dyregrov, A. (1990). Barn i sorg. Lund: Studentlitteratur.
- Forsgren, L., (1994). Världens flyktingar blir fler. Unicef idag 1/94 :7.
- Freud, A., & Burlingham, D. T. (1943). War and Children. New York: Ernst Willard.
- Gustafsson, L. H., Lindqvist, A., Nordenstam, K., & Nordström, V. (1987). Flyktingbarn i Lycksele. En undersökning av 30 barn och deras familjer. Stenbergska vårdcentralen, Bammottagningen och Socialkontoret.
- Hakovirta, H. (1989). Pakolaisuus: maailman ongelma - meidän ongelmamme. Tampere: Kustannus 54.
- Korkiasaari, J. (1993). Siirtolaisuus- ja ulkomaalaistilastot. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Ljungberg-Mildos, J., & Cederblad, M. (1989). Flyktingbarns psykiska hälsa. Socialmedicinsk tidskrift, 1.
- Macksoud, M. S. (1992). Assessing War Trauma in Children: A Case Study of Lebanese Children. Journal of Refugee Studies, 1.
- McCallin, M. (1988). Trauma Amongst Refugee Children: The Work of the International Catholic Child Bureau. Teoksessa Miserez, D. (toim.), Refugees - The Trauma of Exile. The Humanitarian Role of Red Cross and Red Crescent. Based on a Red Cross Workshop at Vitznam, Switzerland, October 1987. London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Pynoos, R. S. & Eth, S. (1985). Children traumatized by witnessing acts of personal violence: Homicide, rape, or suicide behavior. Teoksessa Eth, S., & Pynoos, R.S. (toim.), Post-Traumatic Stress Disorder in Children. Washington D.C., WA: American Psychiatric Press.
- Ressler, E. M., Boothby, N. & Steinbock, D. J. (1988). Unaccompanied children. Care and Protection in Wars, Natural Disasters, and Refugee Movements. New York, NY: Oxford University Press.

Kaarle Hjalmar Lehtisen rahaston apurahat

suomalaisen siirtolaisuustutkimuksen edistämiseen ja tukemiseen julistetaan haettavaksi. Haettavana on yhteensä 40 000 markkaa joko yhtenä tai useampana apurahana.

Lyhyessä, vapaamuotoisessa hakemuksessa on selostettava hanke, jonka toteuttamiseen apuraha aiotaan käyttää. Hakemukseen pitää liittää selvitys opinnoista, mahdollinen työ- tai matkasuunnitelma sekä selvitys muista vireillä olevista tai saaduista apurahoista.

Hakemukset, joiden on oltava perillä viimeistään 30.4.1996, lähetetään osoitteella:

Siirtolaisuusinstituutti
Piispankatu 3, 20500 Turku, Finland
puh. 921-23 17 536